ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

І. Федів, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-0024-5801

Р. Федів, асистент

ORCID ID: 0000-0001-5276-1379

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/110.31734/economics2020.27.013>

Федів І., Федів Р. Основні виклики для аграрного сектору України в умовах пандемії COVID-2019

Основну увагу акцентовано на показниках розвитку сільського господарства України впродовж останніх п'яти років і тенденціях, які відстежуються у 2020 році. Досліджено формування та реалізацію експортного потенціалу підприємств агропромислового комплексу у 2015–2019 рр. та в умовах пандемії COVID-19. Проаналізовано географічну й товарну структуру експортної діяльності підприємств АПК. Визначено основні виклики та проблеми для аграрного сектору України в умовах пандемії COVID-19, зокрема для формування та реалізації експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Запропоновано шляхи мінімізації ризиків для сільського господарства через застосування розробленої стратегії розвитку аграрного сектору України в період коронавірусної кризи. Визначено, що під час пандемії основним завданням підприємств агропромислового комплексу є підтримання безпечних умов праці (соціальне дистанціювання, масковий режим, дезінфекція рук, робочих місць тощо) з метою недопущення спалахів COVID-19, оскільки останні можуть повністю зупинити роботу підприємства, а отже, спричинити значні фінансові збитки. Також визначено, що необхідним є постійне підвищення якості продукції агропромислових підприємств, бо вимоги до фітосанітарних і ветеринарних показників в умовах пандемії постійно зростають. У дослідженні акцентовано увагу на проблемах, які виникають у виробників продукції агропромислового комплексу щодо її сертифікації за міжнародними стандартами та з огляду на перспективу виходу української сільськогосподарської продукції на зовнішній ринок.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, агропромисловий комплекс, сільськогосподарська продукція, експорт, експортний потенціал, COVID-19, коронавірусна криза, аграрний сектор, стандарти якості, сертифікація сільськогосподарської та продовольчої продукції.

Fediv I., Fediv R. The main challenges for the agrarian sector of Ukraine in conditions of the COVID-19 pandemic

The article pays the prior attention to the indexes of development of Ukraine's agriculture during the last five years and to the trends, which can be traced in 2020. The agribusiness enterprises' export potential building up and realization in 2015 through 2019 and its state in conditions of the COVID-19 pandemic is researched. Geographic and commodity composition of the export activity of the agribusiness enterprises is analyzed. The main challenges and problems for the agrarian sector of Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic has been determined, in particular, there have been defined the challenges for forming and realizing the export potential of the agricultural enterprises. The ways to minimize the risks for the agrarian sector by using an invented strategy of the development of Ukraine's agrarian sector in the period of the coronavirus-borne crisis are proposed. It is cleared up that the main task for the enterprises of the agricultural complex in the time of the pandemic is to provide the safe labor conditions. It brings about social distancing, wearing face masks, disinfection of hands, working places and so forth. All that should be done in order to prevent the outbreaks of the COVID-19 at those enterprises, as those outbreaks may entirely halt the work of the enterprise and consequently the enterprise will experience large financial losses. In addition to that, in the article, it is ascertained that it is necessary to constantly increase the quality indexes of the products of the agribusiness enterprises, since the requirements of the phytosanitary and veterinary indicators are constantly rising in the pandemic conditions. The research harbours the accented attention onto the problems, which the manufacturers of the agricultural products may face when they undertake their products certification according to the international standards and at the commencement of the Ukrainian agricultural products entering the foreign markets.

Key words: agricultural enterprises, agricultural complex, agricultural products, export, export potential, COVID-19, coronavirus crisis, agrarian sector, quality standards, agricultural and food products certification.

Постановка проблеми. У 2020 році суб'єкти світового, в тому числі українського, агропродовольчого ринку зіштовхнулись з новими викликами, які продиктувала пандемія, зумовлена

коронавірусною інфекцією COVID-19. Зокрема, основними проблемами для аграрного сектору стали ускладнення логістики продукції агропромислового комплексу, загальне зниження купівельної

спроможності населення, карантинні обмеження функціонування агропродовольчих ринків (точок продажу). У таких умовах вітчизняні аграрні підприємства, які не мали достатнього запасу фінансової стійкості, стали дуже вразливими до будь-яких порушень у виробництві та реалізації виробленої продукції. Саме тому вивчення основних викликів для аграрного сектору України в умовах пандемії COVID-2019 та пошук адекватних рішень для відповіді на них є надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення впливу коронавірусної кризи на економіку є достатньо новим, однак на сьогодні вже існують наукові публікації з окресленої тематики. Зокрема, Д. В. Долбнева у своїй праці [3] проана-

лізувала тенденції впливу COVID-19 на економічну ситуацію у світі; Р. П. Мудрак, О. В. Довгаль [5] дослідили ймовірні зміни у виробництві продукції в постпандемійний період. Проте мало уваги присвячено саме проблемам агропромислового комплексу в період пандемії, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Постановка завдання. Основним завданням, яке ми ставили перед собою, було проаналізувати сучасний стан розвитку аграрного сектору та його експортної діяльності, виокремити основні проблеми, які можуть виникнути у підприємств агропромислового комплексу, та визначити основні завдання для них з метою мінімізації ризиків від коронавірусної кризи.

Таблиця 1

**Показники розвитку сільського господарства України
за 2015–2019 роки***

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. до 2015 р., %
Валовий внутрішній продукт						
у фактичних цінах, млн грн	1988544	2385367	2983882	3560596	3974564	199,9
у цінах попереднього року, млн грн	1431826	2037084	2444191	3085492	3675728	У 2,6 р.
Продукція сільського, лісового та рибного господарства						
у фактичних цінах, млн грн	239806	279701	303949	361173	358072	149,3
у цінах попереднього року, млн грн	154090	254994	273147	328388	366047	У 2,4 р.
Частка продукції сільського, лісового та рибного господарства у валовому внутрішньому продукті						
частка у фактичних цінах, %	12,1	11,7	10,2	10,1	9,0	-3,1 п.
частка у цінах попереднього року, %	10,8	12,5	11,2	10,6	10,0	-0,8 п.
Експорт товарів усього, млн дол.	38127,1	36361,7	43264,7	47335,0	50060,3	131,3
Імпорт товарів усього, млн дол.	37516,4	39249,8	49607,2	57187,6	60783,7	162,0
Експорт сільськогосподарської та продовольчої продукції**, млн дол.	14563,1	15280,8	17756,9	18611,8	22144	155,1
Імпорт сільськогосподарської та продовольчої продукції**, млн дол.	3484,4	3891,1	4301,1	5055,5	5736	164,6
Частка експорту сільськогосподарської продукції у загальному обсязі експорту товарів, %	38,2	42,0	41,0	39,3	44,2	+6,0 п.
Частка імпорту сільськогосподарської продукції у загальному обсязі імпорту товарів, %	9,3	9,9	8,7	8,8	9,4	+0,1п.

*Розраховано на основі даних [2; 4].

**I–IV групи за УКТЗЕД.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як перейти до викликів, які поставив перед агропромисловим комплексом COVID-19, проаналізуємо динаміку розвитку сільського господарства за останні п'ять років (табл. 1) та визначимо основні тенденції. Як бачимо, показники валового внутрішнього продукту як у реальних цінах, так і у цінах попереднього року постійно зростають, водночас зростає номінальна й реальна вартість продукції сільського, лісового та рибного господарства. Зазначимо, що частка продукції сільського, лісового та рибного господарства у валовому внутрішньому продукті впродовж останніх п'яти років має певні тенденції до зниження.

Аналіз показників зовнішньої торгівлі засвідчує те, що темпи зростання експорту товарів загалом є нижчими від темпів зростання експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції. Також варто наголосити, що, на відміну від негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами загалом, сальдо зовнішньої торгівлі сільськогосподарською та продовольчою продукцією є позитивним, також щорічно зростає частка експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції у загальній структурі експорту товарів.

Варто проаналізувати товарну структуру зовнішньої торгівлі сільськогосподарською та продовольчою продукцією (табл. 2).

Таблиця 2

Товарна структура зовнішньої торгівлі сільськогосподарською та продовольчою продукцією у 2015-2019 рр., млн дол. США

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. до 2015 р., % (п.)
Експорт, у т.ч.	14563,1	15280,8	17756,9	18611,8	22144	152,1
I. Живі тварини; продукти тваринного походження, млн дол. США	823,4	775,0	1108,8	1210,6	1277,0	155,1
у структурі експорту, %	5,7	5,1	6,2	6,5	5,8	+0,1 п.
II. Продукти рослинного походження, млн дол. США	7971,5	8093,7	9215,7	9886,1	12914,4	162,0
у структурі експорту, %	54,7	53,0	51,9	53,1	58,3	+3,6 п.
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження, млн дол. США	3299,8	3962,0	4605,7	4496,5	4732,2	143,4
у структурі експорту, %	22,7	25,9	25,9	24,2	21,4	-1,3 п.
IV. Готові харчові продукти, млн дол. США	2468,4	2450,1	2826,7	3018,6	3220,4	130,5
у структурі експорту, %	16,9	16,0	15,9	16,2	14,5	+2,4 п.
Імпорт, у т.ч.	3484,4	3891,1	4301,1	5055,5	5736,0	164,6
I. Живі тварини; продукти тваринного походження, млн дол. США	548,2	626,3	731,5	918,0	1071,5	195,5
у структурі імпорту, %	15,7	16,1	17,0	18,2	18,7	+3,0 п.
II. Продукти рослинного походження, млн дол. США	1146,2	1284,8	1368,0	1529,2	1794,6	156,6
у структурі імпорту, %	32,9	33,0	31,8	30,2	31,3	-1,6 п.
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження, млн дол. США	182,3	246,0	266,6	267,4	253,3	138,9
у структурі імпорту, %	5,2	6,3	6,2	5,3	4,4	-0,8 п.
IV. Готові харчові продукти, млн дол. США	1607,7	1734,0	1935,0	2340,9	2616,6	162,8
у структурі імпорту, %	46,1	44,6	45,0	46,3	45,6	-0,5 п.

*Розраховано на основі даних [2; 4].

Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі сільськогосподарською та продовольчою продукцією за 2015–2019 рр. засвідчує, що найбільшу частку в експорті займають продукти рослинного походження, а в імпорті – готові харчові продукти. Загалом варто зазначити, що аналіз лише кількох показників засвідчує сировинну спрямованість експорту.

Перше місце в українському експорті сільськогосподарської продукції посідає кукурудза, а її основними покупцями є Китай, Єгипет, Туреччина, Ізраїль. На другому місці – соняшникова олія, яку найбільше купують Індія, країни

ЄС, Китай. І на третьому місці – пшениця, основними імпортерами якої у 2019 році були Єгипет, Бангладеш, Туреччина. Загалом до п'ятірки основних імпортерів української сільськогосподарської продукції у 2019 році увійшли Китай, Єгипет, Іспанія, Нідерланди і Туреччина. Відповідно в умовах пандемії зміни на цих ринках будуть найбільш уразливими для українського агропромислового сектору.

Проведемо аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі сільськогосподарською та продовольчою продукцією у I кварталі 2019 та 2020 року (табл. 3).

Таблиця 3

Товарна структура зовнішньої торгівлі сільськогосподарською та продовольчою продукцією у I кварталі 2019 та 2020 року

Група товарів за УКТЗЕД	I квартал 2019 р.		I квартал 2020 р.		2020 р. до 2019 р., %	
	Експорт, млн дол. США	Імпорт, млн дол. США	Експорт, млн дол. США	Імпорт, млн дол. США	Експорт	Імпорт
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	312,8	243,7	265,9	286,8	85,0	117,7
II. Продукти рослинного походження	2997,2	593,5	3047,0	671,4	101,7	113,1
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	1214,1	69,2	1448,7	69,6	119,3	100,6
IV. Готові харчові продукти	819,5	525,3	894,2	657,1	109,1	125,1
Разом по I-IV групі за УКТЗЕД	5343,6	1431,7	5655,8	1684,9	105,8	117,7

**Розраховано на основі даних [2; 4].*

Як бачимо з табл. 3, у I кварталі 2020 р. зовнішня торгівля ще не відчула суттєвого впливу пандемії. Однак, на відміну від січня-квітня 2020 р., вже у травні зазнала суттєвого впливу обмежень, запроваджених країнами через пандемію коронавірусу (порівняно з травнем 2019 р. загальний товарообіг в усіх групах УКТЗЕД скоротився на 27,3%). Якщо аналізувати зовнішню торгівлю сільськогосподарською та продовольчою продукцією, то варто зазначити, що відбулось зниження лише за експортом живих тварин і продуктів тваринного походження (на 15%), водночас темпи зростання імпорту в I-IV групі за УКТЗЕД перевищили темпи зростання експорту.

Отже, проаналізуємо основні виклики для агропромислового комплексу в період пандемії, зумовленої COVID-19. Усі виклики, враховуючи дослідження науковців [1; 6–10], ми згрупували в чотири основні групи:

1. Виклики мікрорівня (внутрішнього середовища підприємства). До таких відносимо передусім можливі спалахи коронавірусної інфекції на підприємстві, що може на певний час вивести його з робочого режиму. Також такими викликами є зниження конкурентоспроможності підприємства, послаблення фінансової стійкості;

2. Виклики мезорівня (регіонального середовища підприємства). Згідно з рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я Міністерство охорони здоров'я України поділило Україну на різні зони карантину, тому такі обмеження в певних регіонах, областях, районах можуть впливати на функціонування підприємств агропромислового комплексу;

3. Виклики макрорівня (загальне соціально-економічне становище в державі). Зокрема, до таких викликів віднесемо обмеження на експорт продукції агропромислового комплексу, зниження

купівельної спроможності населення, нестабільність валютно-фінансової системи тощо;

4. Виклики глобального рівня. До них віднесемо ймовірність довготривалої пандемії, обмеження на імпорт продукції українського агропромислового комплексу, зниження купівельної спроможності населення основних країн-імпортерів.

Висновки. Проведене дослідження дало підстави визначити основні завдання для підприємств українського агропромислового комплексу, які вони мають виконати для забезпечення позитивного сценарію розвитку галузі в умовах пандемії:

1. Забезпечити дотримання карантинних норм на підприємствах: температурний скринінг, масковий режим, дезінфекцію рук, налагодити співпрацю з контрагентами через засоби телефонного та електронного зв'язку, за можливості обмежити відвідування підприємств сторонніми особами. Цей захід є надзвичайно важливим і першочерговим, адже у разі спалаху коронавірусної хвороби на підприємстві може паралізуватись повністю його робота;

2. Врахувати той факт, що вироблена продукція може бути продана несвочасно через фінансові та логістичні чинники, тому необхідно передбачити можливість складування з метою якомога якіснішого збереження;

3. Переглянути асортимент продукції. Рослинництво в цій ситуації є набагато гнучкішим, і диверсифікація виробництва може відбуватися швидшими темпами. Такий захід необхідний для того, щоб підприємство могло швидше адаптуватись до змін на споживчому ринку, оскільки коронавірусна криза суттєво вплинула на споживчі можливості;

4. Оптимізувати використання енергоресурсів, пально-мастильних матеріалів, фінансів. Це необхідно для того, щоб максимально знизити витрати виробництва і не допускати нераціонального використання коштів;

5. Переглянути якісні параметри виробленої продукції, оскільки вимоги до сертифікації можуть ще більше зрости. Якість і безпечність в умовах пандемії є найважливішими параметрами виробленої продукції.

Бібліографічний список

1. Балабанова Л. В., Холод В. В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств. Київ: Професіонал, 2006. 448 с.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 1.06.2020).
3. Долбнєва Д. В. Вплив COVID-19 на економіку країн світу. *Problems of Economy*. 2020. Вип. 1. С. 20–26.
4. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua> (дата звернення 26.05.2020).
5. Мудрак Р. П., Довгаль О. В. Актуальні проблеми глобальної економіки: зміни у світовому виробництві в постпандемічний період. *Збірник наукових праць Уманського НУС*. 2020. Вип. 96, ч. 2. С. 116–131.
6. Ніколаєва А. М. Стратегічне бізнес-моделювання підприємства в контексті забезпечення його конкурентних переваг. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ecnem_2012_9%282%29_50.pdf (дата звернення 10.06.2020).
7. Петруха С. В. Ринкова трансформація аграрного сектору економіки України: від аграрної кризи до формування підвалин реалізації глобальних цілей сталого розвитку. *Агросвіт*. 2017. № 18. С. 3–46.
8. Петруха С. В., Стахов Б. В. Сучасні виклики сталому розвитку аграрного сектору економіки України: теоретико-концептуальні аспекти. *Агросвіт*. 2020. № 8. С. 49–71.
9. Сенишин О. С. Прогностична оцінка нарощування експортного потенціалу продовольчого комплексу України. *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Сер.: Економічні науки*. 2014. Вип. 5(1). С. 260–264.
10. Lavriv I. The factors affecting the export potential and its formation under the conditions of integration. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. Vol. 2, No. 2. P. 78–84.

Стаття надійшла 23.06.2020